

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-1.31>**В. Б. Вишківська**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії педагогіки
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова**О. В. Шикиринська**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського**В. В. Петляєва**кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри германської філології та перекладу
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського**О. В. Войчун**викладач кафедри теорії та методики фізичної культури
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

ОРГАНІЗАЦІЯ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАННО ОРІЄНТОВАНИХ СТРАТЕГІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті обґрунтовано сутність гуманізму як світоглядної системи та основи гуманістично орієнтованої парадигми професійної підготовки майбутніх учителів, яка, стверджуючи плюралістичне розуміння соціального устрою життя і людини як індивідуальності, що володіє правом на інтелектуальну і економічну свободу, моральну автономію, соціальну суверенність, утверджує ідею активної ролі студента у власному становленні, розвитку особистісних і професійних здібностей та якостей, актуалізує необхідність посилення його суб'єктних функцій, забезпечує співробітництво, взаєморозуміння і взаємодія, робить можливим «зустрічний рух» особистісних смислів суб'єктів освітнього процесу, поєднання психологічних позицій, сприяє «визріванню» діалогу як форми та засобу організації освітнього процесу. При цьому, однак, гуманістичний погляд на людину не заперечує, а передбачає наявність у неї соціальної, етичної та індивідуальної відповідальності за прийняті та реалізовані рішення.

Доведено, що нова парадигма освіти змінює ключові педагогічні позиції підготовки фахівців у ЗВО. Отримують розвиток такі її основи, як варіативність, демократизація відносин суб'єктів освітнього процесу, діалогічність, а освітній процес відповідно будується на основі суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками освітнього процесу, їх співробітництва, співтворчості, в яких домінує рівний, взаємовигідний обмін особистісними смислами і досвідом. Наголошено, що гуманістична практика орієнтується не лише на навчальні програми, а й на освітні потреби студента, який має бути готовий до самостійного навчання, спрямованого на засвоєння смислів як елементів особистісного досвіду. Уточнено поняття «модель сучасного студента», яка включає низку провідних особистісних (освіченість, загальнокультурна компетентність, фізичне, психічне і моральне здоров'я тощо) та професійних (здатність до професійної творчості і ініціативи) якостей. З'ясовано значущість сформованості гуманістичної центрації педагога як побудованої особливим чином взаємодії, заснованої на емпатії, безоцінному прийнятті іншої людини, конгруентності переживань, а також як результату особистісного зростання учасників освітньої взаємодії, розвитку їх спілкування, творчості, суб'єктивного (особистісного) зростання загалом.

Ключові слова: професійна підготовка майбутнього вчителя, гуманізм, гуманістична парадигма освіти, освітній процес, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, модель сучасного студента, гуманістична центрація, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Сучасному розвитку вищої професійної педагогічної освіти в Україні, яка знаходиться на етапі теоретико-методологічного обґрунтування основних напрямів свого розвитку та подальшого реформування, властиві

свої специфічні ідеали наукового пізнання і концептуальні підходи до осмислення дійсності. Як зауважує В.Г. Кремень, дедалі очевиднішим стає, що цивілізаційні тенденції розвитку сучасного суспільства ставлять нові вимоги перед люди-

ною, а отже, і перед освітою, яка відіграє вирішальну роль у становленні кожної особистості. З огляду на ці тенденції наука як сфера, що продукує нові знання, і освіта, яка їх олюднює, робить їх дієвими, діяльними, об'єктивно висуваючи в низку головних пріоритетів будь-якого суспільства, що претендує на конкурентоспроможність у сучасному світі [8]. Зрозуміло, що колишня теорія навчання і виховання особистості, заснована на пануванні класичного – жорстко детермінованого – стилю мислення, суперечить новим цілям суспільного розвитку, а отже, актуалізувала необхідність переходу до ідей неklasичного бачення світу і, відповідно, побудови гуманістично орієнтованої суб'єкт-суб'єктної системи формування в майбутніх вчителів професійного мислення, яке невіддільне від реального історичного періоду в розвитку людства і науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Організація суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії є предметом багатьох наукових розвідок. Зокрема, проблему організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освіті розкрито в працях Н. Бугаєвої, І. Вачкова, Л. Велитченко, О. Грозовської, О. Максимової, Н. Моїсєєвої, В. Панюшкіна та ін. Різні аспекти розвитку суб'єктності професійної позиції педагога досліджували М. Боритко, О. Волкова, В. Горшкова, І. Зимня, Н. Кузьміна, Ю. Кулюткін, А. Маркова, Л. Мітіна, В. Сериков, В. Сластьонін, О. Трещев, І. Якиманська та ін. О.В. Бондаревська, О.М. Легун, О. Шмарко, О.В. Якиманська своєю чергою розглядали її як провідну умову професійного та особистісного становлення учасників освітнього процесу. У контексті організації педагогічно доцільної взаємодії працювали над нею М. Вейт, В. Галузинський, Л. Гордін, Л. Долинська, Н. Зінченко. Загальні питання психології педагогічної взаємодії у вищій школі висвітлено у працях І. Булах, О. Киричука, Г. Костюка, О. Мороза, Д. Ніколенко, В. Сластьоніна.

Водночас, незважаючи на досить ґрунтовні дослідження певних аспектів проблеми, мало вивченими залишаються питання сутності і специфіки побудови суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студентів в освітньому процесі вищого педагогічного закладу освіти як умови реалізації гуманно орієнтованих стратегій професійної підготовки майбутніх учителів.

Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності і необхідності побудови суб'єкт-суб'єктних відносин викладача і студента в системі гуманістично орієнтованої освітньої парадигми як умови професійного становлення останніх.

Виклад основного матеріалу. Гуманізм як світоглядна система, яка визнає людину як найвищу цінність, стверджує її права на свободу, щастя і розвиток, набуває нині дедалі вагомішого впливу на світ. Гуманізм висуває як критерій оцінки діяльності держави і всіх її соціальних інститутів благо

людини, а принципи рівності, справедливості, співпраці, милосердя і любові проголошує бажаною нормою відносин між людьми.

Для сучасного гуманізму, який активно заявив про себе в другій половині ХХ ст., особливо характерне плюралістичне розуміння соціального устрою життя і людини як індивідуальності, що володіє правом на інтелектуальну і економічну свободу, моральну автономію, соціальну суверенність. При цьому, однак, гуманістичний погляд на людину не заперечує, а передбачає наявність у неї соціальної, етичної та індивідуальної відповідальності за прийняті рішення.

Зіставляючи дві парадигми освіти – традиційну і гуманістичну, Є. Адоньєв зауважує, що нова парадигма освіти за змістом та методами навчання і виховання орієнтується на гуманізм як світоглядний принцип, який утверджує ідею активної ролі студента у власному становленні, розвитку особистісних і професійних здібностей та якостей, актуалізує необхідність посилення його суб'єктних функцій [1]. При цьому, якщо традиційне навчання будується на єдності запропонованої ззовні учасникам освітнього процесу навчальної програми, фронтального спілкування, стандартних тестів академічних досягнень, зовнішніх оцінок успішності, то гуманістична практика орієнтується лише на учня (студента). Останній своєю чергою має бути готовий до самостійного навчання, спрямованого на засвоєння смислів як елементів особистісного досвіду.

У педагогічній теорії є значуще для проблематики цієї роботи поняття «модель сучасного студента». Так, Г.Б. Скок, говорячи про кінцевий результат освіти, вибудовує модель сучасного студента, яка, з одного боку, включає такі особистісні якості, як освіченість, загальнокультурна компетентність, фізичне, психічне і моральне здоров'я, а з іншого – має на увазі професійну підготовку, здатність до професійної творчості і ініціативи [2].

Ми ж вважаємо, що модель сучасного студента має включати більш широкий діапазон якостей, розподілених за основними функціями педагога: творча функція – креативність, прагнення до саморозвитку; соціальна – комунікабельність, толерантність, співпереживання, гуманізм, чуйність; особистісна – щирість, доброта, вимогливість, інтелігентність; професійна функція – відповідальність, ерудиція, адаптивність, компетентність. А також особливого значення набуває гуманістична центрація педагога. Центрація розуміється в гуманістичній психології як «особливим чином побудована взаємодія вчителя і учнів, заснована на емпатії, безоцінному прийнятті іншої людини і конгруентності переживань і поведінки. Центрація трактується одночасно і як результат особистісного зростання вчителя і учнів, розвитку їхнього спілкування, творчості, суб'єктивного (особистісного) зростання загалом» [9].

Зауважимо, що гуманістична центрація протистоїть іншим основним центраціям, які можуть домінувати в педагогічній діяльності: егоїстичній, бюрократичній, конфліктній, авторитарній.

Отже, реалізація моделі студента як наукової основи формування і розвитку особистісних і професійних характеристик суттєво визначає зміст і організацію освітнього процесу в контексті цілісної загальнолюдської культури. Тому особливо гострим є питання перегляду системи цінностей, які визначають сформованість гуманістичної спрямованості особистості майбутнього вчителя, готового до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії в умовах сучасного освітнього процесу.

Л. Ковальчук у своїх наукових працях обґрунтовує думку, що технологічна підготовка майбутніх учителів у світлі гуманістичної парадигми визначає всі види і форми співпраці учасників педагогічного процесу, зміст роботи викладача. Безсумнівно, гуманістичну спрямованість зумовлюють моральні потреби, які є своєрідним стержнем людини. Вони проявляються у прагненні особистості допомагати іншим, співпереживати, турбуватися про психологічну атмосферу в колективі тощо. Гуманно орієнтована спрямованість професійної підготовки неминує змінює ключові педагогічні позиції підготовки фахівців у ЗВО. Отримують розвиток такі її основи, як плюралізм і варіативність, демократизація відносин суб'єктів освітнього процесу, діалогічність [7].

Л.Г. Дмитрієва наголошує, що суб'єкт-суб'єктна педагогічна взаємодія забезпечує співробітництво, взаєморозуміння і взаємоприйняття, робить можливим «зустрічний рух» особистісних смислів суб'єктів освітнього процесу, поєднання психологічних позицій, що породжує взаємність, довіру та відкритість, сприяє «визріванню» діалогу як форми та засобу організації такого «зустрічного руху» різних світів [6].

Разом із цим, як стверджує А. Хоменко, відбувається і професійне самовдосконалення викладача шляхом розвитку гуманних якостей його особистості, формуванням стійких гуманних позицій у відносинах зі студентами, знанням і використанням у практичній педагогічній діяльності засобів забезпечення гуманної ціннісно-змістовної взаємодії. А провідним механізмом гуманізації освітнього процесу вищої школи є формування суб'єкт-суб'єктних відносин викладача і студента. Ключ до взаєморозуміння у відносинах із викладачем студенти вбачають у двох моментах: умінні викладача зацікавити своїм предметом і виявленні у процесі взаємодії особистісних якостей. Ця модель передбачає активне бажання обох сторін до змістовних контактів, виявлення спільних інтересів, проблемних питань. Розраховуючи на розуміння, студент очікує різноманітних і глибоких результатів взаємодії – зацікавленості, радості,

емоційного підйому у процесі спілкування з викладачем, відчуття власного зростання [11].

Однак у реальності вибудовування суб'єкт-суб'єктних відносин зі студентами ускладнене, на нашу думку, двома причинами. Суб'єкт-суб'єктні відносини означають партнерство всупереч функціональній нерівності педагога і студента. Це партнерство має бути засноване на засадах рівноправності та обов'язковості особистісного зростання студента і професійного зростання і розвитку викладача.

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія – це особливі відносини, за яких педагог і студент сприймають один одного як рівноправних партнерів спілкування. Причому таке рівноправне сприйняття зовсім не означає схожості і однаковості їхніх думок: воно дає змогу кожному мати свою точку зору, а також надає право її відстоювати і захищати в діалозі. Завдяки цьому учасники взаємодії отримують змогу розкрити і транслювати своє індивідуальне «Я» партнеру по спілкуванню [3].

Розгляд спілкування як взаємодії суб'єктів передбачає, що педагог завжди спілкується з особистістю – активним учасником спільного процесу навчання, партнером педагога в їхній спільній справі. Становлення суб'єктності обох учасників освітнього процесу має базуватися на адекватній педагогічній технології, яка враховує психологічні особливості особистості та її інтелектуальний розвиток, спирається на внутрішні ресурси особистості, а не на примус, побудована на гуманістичному розумінні природи людини та її ставлення до себе та інших, стимулює творчий розвиток особистості в її прагненні до актуалізації, яку К. Роджерс вважає вродженим бажанням «проявити себе, свої можливості з метою зробити людину сильнішою, а її життя – більш різнобічним» [10].

На наш погляд, перехід до нової якості освіти головним чином залежить від усвідомлення педагогом своїх ціннісних орієнтацій, від потенціалу його суб'єктності, особистісної зрілості і професійного самовизначення. Становлення конкурентоспроможності сучасного фахівця забезпечується педагогічною компетентністю викладача, яка набуває нині першочергового значення. З точки зору практичної педагогіки це означає розвиток власної, активної діяльнійшої позиції викладача, готового допомогти студенту перебудувати своє споживацьке ставлення до навколишньої дійсності, самореалізуватися через засвоєння і відтворення наявних культурних норм.

Висновки і пропозиції. Необхідно підкреслити, що засоби підготовки майбутніх викладачів до гуманізації педагогічної діяльності будуть ефективними тільки тоді, коли системоутворюючим фактором змісту, форм і методів побудови освітнього процесу у вищій школі стане його гуманізація, яка передбачає розкриття творчого потенціалу і суб'єктних властивостей особистості у діаді «студент-викладач».

Їх взаємодія має будуватись на основі принципів співпраці, співтворчості, відсутності примусу, створення в освітньому процесі ситуації успіху.

У подальших наукових дослідженнях варто звернути увагу на специфіку професійної гуманно орієнтованої підготовки вчителів молодших школярів та вчителів-предметників.

Список використаної літератури:

1. Адоньєв Є.О. Традиційна та гуманістична парадигми освіти в антропологічному вимірі. *Постметодика*. 2002. № 7–8. С. 12–15.
2. Бондаревская Е.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания. Ростов-на-Дону, 1999. С. 20–28.
3. Вишківська В.Б. Суб'єктивність студентів у навчальному процесі—необхідна умова формування професійної компетентності. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2008. Вип. 8 (18). С. 2–4.
4. Вишківська В., Шикиринська О. Організація процесу навчання в новій українській школі: теоретико-практичний аспект. *Молодь і ринок*. 2019. № 11(178). С. 115–119.
5. Вишківська В.Б. Розвиток професійної компетентності майбутніх фахівців шляхом педагогічного проектування культурно-освітнього середовища закладів вищої освіти. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2018. № 17. С. 172–180.
6. Дмитриева Л.Г. Психология субъект-субъектного педагогического воздействия. Санкт-Петербург : Инфо-да. 2010. 164 с.
7. Ковальчук Л. Основы педагогической мастерности : навч. посібник. Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 608 с.
8. Кремень В.Г. Якісна освіта і нові вимоги часу. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*. Т. 1: Теорія та історія педагогіки. Київ : Педагогічна думка. 2007. С. 11–24.
9. Орлов А.Б. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практики. Москва : Издательский центр «Академия». 2002. 272 с.
10. Скок Г.Б. К проблеме качества образования. *Качество образования: концепции, проблемы, оценки, управление : Тезы Всеросс. науч. метод. конф.* Новосибирск, 1998. С. 81.
11. Хоменко А. Суб'єкт-суб'єктні відносини як основа реалізації сучасної парадигми вищої освіти в Україні. *Педагогічні науки*. 2015. № 64. С. 68–71.
12. Шикиринська О., Вишківська В., Н.Родюк. Проблемний підхід у формуванні математичної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. Вип. 30. С. 212–216.

Vyshkivska V., Shykyrynska A., Petliaieva V., Voichun O. Organization of subject-subject interaction of participants of educational process of higher educational institutions as a condition of implementation of human-oriented strategies of future teachers professional training

The article substantiates the essence of humanism as a worldview system and the basis of a humanistic oriented paradigm of professional training for future teachers, which, asserting a pluralistic understanding of the social way of life and a person as an individual with the right to intellectual and economic freedom, moral autonomy, social sovereignty, confirms the idea of the student's active role in own formation, in the development of personal and professional abilities and qualities, actualizes the need to strengthen its subjective functions, ensures cooperation, mutual understanding and mutual acceptance, makes possible the "oncoming movement" of the personal meanings of the subjects of the educational process, the combination of psychological positions, contributes to the "maturing" of the dialogue as a form and means of organizing the educational process. At the same time, however, the humanistic view of a person does not deny, but assumes the presence of social, ethical and individual responsibility for decisions made and implemented.

It is proved that the new educational paradigm is changing the key pedagogical positions of training specialists in higher educational institutions. Its foundations are being developed such as variability, democratization of relations between the subjects of the educational process, dialogism, and the educational process in accordance is built on the basis of subject-subject relations between participants in the educational process, their cooperation, co-creation, which are dominated by an equal, mutually beneficial exchange of personal meanings and experience. It is noted that humanistic practice focuses not only on curricula, but also on the educational needs of the student, who should be ready for self-study, aimed at learning the meanings as elements of personal experience. The concept of the term "model of a modern student" has been clarified, which includes a number of leading personal (education, general cultural competence, physical, mental and moral health, etc.) and professional (ability to professional creativity and initiative) qualities. The significance of the formation of the teacher's humanistic centering as a special interaction built on the basis of empathy, the invaluable acceptance of another person, the congruence of experiences, as well as the result of the personal growth of participants in educational interaction, the development of their communication, creativity, subjective (personal) growth as a whole is revealed.

Key words: professional training of a future teacher, humanism, humanistic education paradigm, educational process, subject-subject interaction, model of a modern student, humanistic centering, competitiveness.